

MARIA ANDRZEJEWSKA

SPOŁECZNO-EKONOMICZNE UWARUNKOWANIA DOBORU
PARTNERÓW DO MAŁŻEŃSTWA W NIEMIECKIEJ REPUBLICIE
FEDERALNEJ I BERLINIE ZACHODNIM

Niniejsze opracowanie stanowi pierwszy niewielki fragment wyników badań nad reprodukcją ludności w krajach wysoko rozwiniętych. Jako przykład przyjmujemy Niemiecką Republikę Federalną oraz Berlin Zachodni.

Na reprodukcję ludności składają się trzy podstawowe procesy: zawieranie związków małżeńskich, urodzenia i zgony. W pierwszym z nich wyodrębnić można jako proces cząstkowy dobór partnerów do małżeństwa, który wpływa nie tylko na częstość i porządek zawierania małżeństw, lecz także na ich płodność a w dalszej konsekwencji na reprodukcję demograficzną. Ograniczając rozważania do doboru partnerów, pragniemy odpowiedzieć na trzy pytania, a mianowicie:

1) jakie są osobliwości doboru partnerów do małżeństwa według wieku i stanu cywilnego, wyznania i narodowości oraz według cech społeczno-zawodowych,

2) w jakim kierunku przebiega ewolucja tych doborów oraz ich zróżnicowanie w ujęciu przestrzennym,

3) jakie czynniki przypuszczalnie wpływają na zmiany w doborze partnerów do małżeństwa.

Zakres terytorialny niniejszych rozważań obejmuje NRF oraz Berlin Zachodni. W granicach NRF będziemy rozróżniali 10 krajów związkowych w tym Hamburg i Bremę. Pomiędzy nimi zachodzą różnice pod względem zagęszczenia ludności i nasycenia kapitałem, poziomu produkcji i dochodów, struktury społeczno-zawodowej, struktury demograficznej oraz etniczno-wyznaniowej.

W krajach związkowych elementy składowe procesu reprodukcji przebiegają także rozmaicie. Istnieje tam ogromna skala porównań dla przebiegu tych procesów. Występują też trudności uzyskania jednolitych warunków i tła dla porównań, a w szczególności przy wyodrębnianiu i estymacji roli różnych czynników, wpływających na porównywane procesy. Z uwagi na te trudności ograniczymy nasze rozważania do wykrywania

różnic i podobieństw porównywanych procesów, do zarysu zachodzących w nich zmian oraz do wstępnych hipotez dotyczących czynników wpływających na te procesy.

Zakres chronologiczny opracowania obejmuje w zasadzie dziesięciolecie 1958-1968. Jednak tam, gdzie to było możliwe, podano też informacje za rok 1969. Z uwagi na niedostępność źródeł za wszystkie lata, zmienialiśmy niekiedy daty krańcowe badanego okresu. Również ze względu na zbyt wielką obfitość niektórych danych nie przytaczaliśmy ich za każdy rok.

Materiał źródłowy opracowania stanowiły oficjalne publikacje Urzędu Statystycznego NRF. Korzystaliśmy z informacji zawartych w Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland 1958 - 1970 oraz w zeszytach *Natürliche Bevölkerungsbewegung* z serii *Bevölkerung und Kultur*. Pomocny był nam również miesięcznik *Wirtschaft und Statistik*. Ujemną stroną tych źródeł, która niejednokrotnie utrudniała analizę, są zmiany w systematyce danych liczbowych oraz różnice układu tablic. Niekiedy zbyt duży stopień agregacji danych eliminował ich przydatność dla celów opracowania.

Stosunki ekonomiczne, stopień rozwoju społeczno-gospodarczego i związana z tym struktura społeczno-zawodowa ludności, a także struktura demograficzna i etniczno-wyznaniowa z pewnością mają wpływ na przebieg reprodukcji ludności, a w tym również na proces cząstkowy doboru partnerów do małżeństwa. Celem niniejszego opracowania jest m. in. ogólna orientacja co do wpływu tych czynników na dobór partnerów. Aby ten cel osiągnąć, przyjęliśmy hipotetyczne determinanty, a dalsza analiza wykaże, czy i jaki związek zachodzi między nimi a wspomnianym doborem.

W pierwszym rzędzie przedstawimy wybrane czynniki, ich zróżnicowanie przestrzenne i zmiany w czasie. Jako hipotetyczne determinanty traktować będziemy:

- 1) gęstość zaludnienia,
- 2) strukturę ludności według płci i wieku,
- 3) strukturę ludności według wyznania,
- 4) strukturę ludności według obywatelstwa,
- 5) poziom aktywności zawodowej i działową strukturę zatrudnienia,
- 6) wysokość dochodu narodowego wytworzonego i podzielonego,
- 7) zasoby mieszkaniowe.

Gęstość zaludnienia danego terytorium wyznaczona jest najczęściej przez cechy jego środowiska geograficznego oraz poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. W NRF jako kraju wysoko rozwiniętym, dużą gęstość zaludnienia regionu można traktować jako symptom wyższego stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego. W Niemieckiej Republice Federalnej w 1969 r. przypadało 238 osób na 1 km² (tabela 1). Ogólnie biorąc, gęściej zaludnione są kraje zachodnie i południowo-zachodnie. Naj-

Tabela 1

Gęstość zaludnienia według krajów NRF i w Berlinie Zachodnim

Kraj	Ludność na 1 km ²			
	1958	1968		1969
		liczby bezwzględne	1958 = 100	
Szlezwik-Holsztyn	145	161	111,0	162
Hamburg	2400	2445	101,9	2435
Saksonia Dolna	138	148	107,2	149
Brema	1659	1866	112,5	1870
Nadrenia Północna-Westfalia	449	496	110,5	501
Hesja	219	251	114,6	255
Nadrenia-Palatynat	168	183	108,9	185
Badenia-Wirtembergia	205	242	118,0	247
Bawaria	131	147	112,2	149
Saara	395	440	111,4	440
NRF razem	212	234	110,4	238
Berlin Zachodni	4631	4481	96,8	4451

Źródło: Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland 1970.

większą koncentrację ludności (pomijając miasta na prawach krajów związkowych) obserwujemy w Nadrenii Północnej-Westfalii i Saarze. Najrzadziej zaludnione są Bawaria i Dolna Saksonia.

W dziesięcioleciu 1958 - 1968 gęstość zaludnienia wzrosła przeciętnie o 10%. Największą dynamikę w tym zakresie wykazała Badenia-Wirtembergia. Kraje najgęściej zaludnione, tj. Nadrenia Północna-Westfalia i Saara, charakteryzowały się wzrostem gęstości zaludnienia podobnym do średniej ogólnokrajowej. W Hamburgu wzrost był minimalny, a poza NRF — w Berlinie Zachodnim spadła nawet gęstość zaludnienia o 3,2%. Dysproporcje te nie są na tyle istotne, aby mogły doprowadzić do znaczniejszej zmiany proporcji w rozmieszczeniu przestrzennym.

Podział ludności według płci i wieku stanowi podstawową strukturę demograficzną, determinującą różne zmiany w ruchu naturalnym ludności. Strukturę tę w Niemieckiej Republice Federalnej w krańcowych latach badanego okresu obrazują załączone piramidy wieku.

Szczególność uwagę zwrócimy na proporcje płci. W NRF jak również w Berlinie Zachodnim przewaga kobiet ma tendencję malejącą (tab. 2), co można wytłumaczyć kompensatą strat mężczyzn, poniesionych w czasie II wojny światowej. W ujęciu przestrzennym proporcje te dość znacznie się różnicują. Największa przewaga kobiet występuje w Berlinie Zachodnim, a spośród krajów związkowych NRF — w Hamburgu. Jest to chyba związane z ogólną tendencją migracji kobiet ze wsi do miast i większą przewagą kobiet w mieście niż na wsi. Kraje o najmniejszej przewadze kobiet to Szlezwik-Holsztyn i Badenia-Wirtembergia.

Tabela 2

Liczba kobiet na 1000 mężczyzn według krajów NRF i w Berlinie Zachodnim

Kraj	Ludność ogółem	Poniżej 6 lat	1958										65 i więcej lat
			6 - 14	14 - 15	15 - 18	18 - 21	21 - 30	30 - 40	40 - 50	50 - 60	60 - 65		
Szlezwik - Holsztyn	1133	948	969	944	966	878	930	1333	1383	1185	1364	1328	
Hamburg	1169	949	963	923	976	1021	1009	1305	1284	1177	1447	1443	
Saksonia Dolna	1127	945	942	958	963	952	985	1288	1346	1155	1336	1370	
Brema	1129	963	943	1000	1000	1056	976	1275	1225	1106	1400	1364	
Nadrenia Północna - Westfalia	1104	950	956	963	949	933	933	1203	1302	1143	1348	1396	
Hesja	1136	942	949	939	961	968	983	1248	1311	1184	1377	1407	
Nadrenia - Palatynat	1125	951	959	957	972	978	972	1245	1320	1181	1386	1406	
Badenia - Wirtembergia	1128	951	956	962	983	986	1002	1228	1298	1167	1388	1446	
Bawaria	1156	948	958	969	972	992	1005	1301	1348	1212	1412	1448	
Saara	1080	964	951	1000	957	931	933	1174	1273	1118	1333	1297	
NRF razem	1113	949	956	963	965	961	973	1269	1312	1163	1385	1390	
Berlin Zachodni	1358	942	963	1000	981	1000	1036	1526	1595	1400	1730	1820	
1968													
Szlezwik - Holsztyn	1084	953	945	944	934	888	822	930	1290	1392	1275	1528	
Hamburg	1159	948	959	955	974	1000	932	960	1304	1372	1311	1670	
Saksonia Dolna	1096	951	945	960	944	911	891	956	1262	1367	1268	1519	
Brema	1103	938	946	953	953	946	911	932	1275	1299	1262	1605	
Nadrenia Północna - Westfalia	1092	953	955	952	959	967	955	907	1186	1344	1291	1574	
Hesja	1090	953	947	948	951	944	926	914	1200	1339	1291	1521	
Nadrenia - Palatynat	1108	952	952	951	951	945	959	950	1253	1382	1322	1527	
Badenia - Wirtembergia	1085	953	953	955	959	971	925	889	1216	1373	1321	1585	
Bawaria	1114	954	955	952	954	960	928	949	1264	1392	1337	1598	
Saara	1107	962	951	925	970	976	1029	980	1225	1358	1293	1474	
NRF razem	1098	952	952	953	954	953	929	924	1228	1364	1302	1565	
Berlin Zachodni	1321	960	953	948	950	964	893	977	1522	1691	1586	2124	

Źródło: Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland 1960, 1970, s. 36.

Tabela

Ludność w krajach związkowych NRF i w Berlinie Zachodnim w dniu 6 VI 1961 r.
według wyznania

Kraj	Razem	Wyznanie		
		ewangelickie	katolickie	inne
w tysiącach				
Szlezwik-Holsztyn	2 317,4	2 026,2	128,9	162,3
Hamburg	1 832,3	1 388,2	135,6	308,6
Saksonia Dolna	6 640,9	5 058,0	1 250,1	332,8
Brema	706,4	589,8	70,2	46,3
Nadrenia Północna-Westfalia	15 901,7	6 812,0	8 282,8	806,9
Hesja	4 814,4	3 006,7	1 546,3	261,5
Nadrenia-Palatynat	3 417,1	1 417,0	1 921,0	79,2
Badenia-Wirtembergia	7 759,2	3 726,6	3 633,0	399,5
Bawaria	9 515,5	2 502,7	6 780,2	232,5
Saara	1 072,6	263,5	786,8	22,4
NRF razem	53 977,4	26 790,0	24 535,0	2 651,9
Berlin Zachodni	2 197,4	1 585,7	251,1	361,2
w odsetkach				
Szlezwik-Holsztyn	100	87,4	5,6	7,0
Hamburg	100	75,8	7,4	16,8
Saksonia Dolna	100	76,2	18,8	5,0
Brema	100	83,5	9,9	6,6
Nadrenia Północna-Westfalia	100	42,8	52,1	5,1
Hesja	100	62,5	32,1	5,4
Nadrenia-Palatynat	100	41,5	56,2	2,3
Badenia-Wirtembergia	100	48,0	46,8	5,2
Bawaria	100	26,3	71,3	2,4
Saara	100	24,6	73,4	2,0
NRF razem	100	49,6	45,5	4,9
Berlin Zachodni	100	72,2	11,4	16,4

Źródło: Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland, 1970.

Dla naszych celów badawczych większe znaczenie ma przeanalizowanie proporcji płci w poszczególnych grupach wieku. Początkowo liczebną przewagę mają mężczyźni, co wynika z liczniejszych urodzeń chłopców niż dziewcząt. Przewaga kobiet zaznacza się dopiero od pewnego wieku: w 1958 r. w grupie 30 - 40 lat, a w 1968 r. — 40 - 50 lat. We wszystkich krajach związkowych granica ta w badanym okresie przesuwana się w górę. W 1958 r. w Bremie równowaga płci występowała już w wieku 14-15 lat, a liczebna przewaga kobiet rozpoczęła się w grupie wieku 18-21 lat. W tej samej grupie wieku zaznaczała się przewaga kobiet w Hamburgu, a w następnej — w kilku innych krajach związkowych. W 1968 r. natomiast, we wszystkich krajach związkowych kobiety uzyskują liczebną przewagę dopiero w grupie wieku 40 - 50 lat.

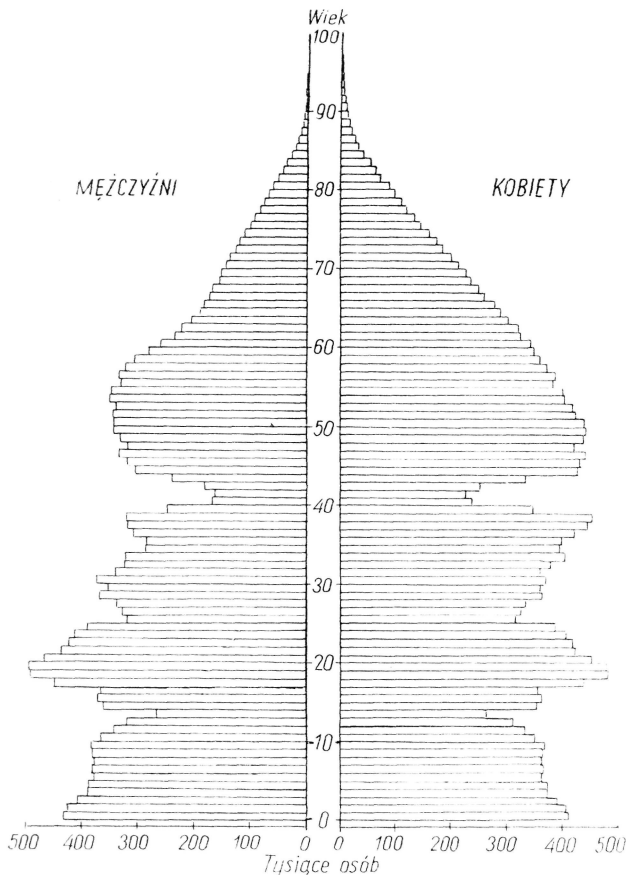
Strukturę ludności według wyznania będziemy rozpatrywać uwzględniając jedynie wyznanie katolickie i ewangelickie, a wszystkie pozostałe oraz osoby bez przynależności wyznaniowej, ujmować w jednej łącznej grupie. W NRF występuje bowiem bezwzględna dominacja tych dwóch wyznań, obejmują one razem 95,1% ogółu ludności (stan według spisu powszechnego z 6 VI 1961 r.) (tab. 3). W skali całego kraju niewielką przewagę mają ewangelicy, jednakże w poszczególnych krajach związkowych struktura wyznaniowa jest bardzo zróżnicowana.

Strukturę etniczną ludności charakteryzuje nam w przybliżeniu struktura ludności według obywatelstwa. Pomiędzy krajami związkowymi istnieją w tym zakresie zdecydowane różnice (tabela 4). Ponad 80% ludności o obcym obywatelstwie zamieszkuje w czterech krajach, które stanowią główne punkty przyciągania zagranicznej siły roboczej. Są to: Nadrenia Północna-Westfalia, Badenia-Wirtembergia, Bawaria i Hesja. Szybko wzrasta liczba cudzoziemców w odniesieniu do ogółu ludności. W 1970 r. na 1000 mieszkańców przypadało 48 cudzoziemców, podczas gdy w 1967 r. — było ich 30, a w 1961 r. — 12. Znacznie ponad przeciętną kształtuje się ten stosunek w Badenii-Wirtembergii (80 na 1000) i Hesji (60 na 1000). W Szlezwiku-Holsztynie natomiast na 1000 mieszkańców przypada tylko 18 cudzoziemców. Stosunkowo najszybszy wzrost tej liczby w latach 1967 - 1970 zaznaczył się w Berlinie Zachodnim, a z krajów NRF w Badenii-Wirtembergii. Udział cudzoziemców określonej narodowości w poszczególnych krajach związkowych związany jest m. in.

Tabela 4

Ludność a cudzoziemcy. Stan na 30 września

Kraj	Cudzoziemcy					
	1967			1970		
	w tysiącach	%	na 1000 mieszkańców	w tysiącach	%	na 1000 mieszkańców
Szlezwik-Holsztyn	29,1	1,6	12	46,0	1,5	18
Hamburg	60,0	3,3	13	90,3	3,2	50
Saksonia Dolna	105,3	6,0	15	183,0	6,4	26
Brema	13,8	0,8	18	24,4	0,9	32
Nadrenia Północna-Westfalia	513,6	29,2	31	826,0	28,9	48
Hesja	201,3	11,4	38	329,7	11,5	60
Nadrenia-Palatynat	64,3	3,6	18	101,1	3,5	27
Badenia-Wirtembergia	411,9	23,3	48	724,3	25,4	80
Bawaria	330,7	19,1	32	497,8	17,4	47
Saara	29,4	1,7	26	34,6	1,2	31
NRF razem	1759,4	100	30	2857,1	100	48
Berlin Zachodni	47,3		22	119,4		56

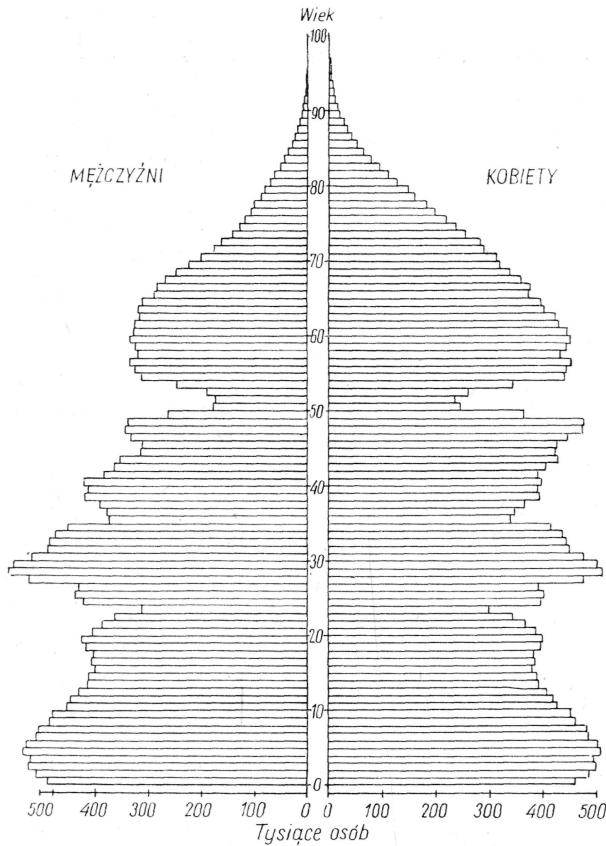
Ryc. 1. Ludność według płci i wieku. Stan w dniu 31 XII 1958 r.

także z położeniem danego kraju w stosunku do granicznych państw. Tak więc 71% Holendrów i 59% Belgów żyje w sąsiadującej Nadrenii Północnej-Westfalii. Z Duńczyków ponad połowa mieszka w Szlezwiku-Holsztynie i Hamburgu. Na Badenię-Wirtembergię, Nadrenię-Palatinat i Saarę przypada 55% Francuzów. To samo można powiedzieć o Austriakach i Szwajcarach, którzy w większości zamieszkują południową część NRF.

Ocena społeczno-zawodowej struktury ludności wymaga przyjęcia różnych kryteriów klasyfikacyjnych. Tutaj ograniczymy się do aktywności zawodowej oraz do struktury zatrudnienia według działów gospodarki narodowej. Współczynniki aktywności zawodowej wyrażają udział ludności czynnej zawodowo w ogólnej liczbie ludności. Najwyższą aktywnością zawodową (tabela 5) charakteryzują się Bawaria, Badenia-Wirtembergia i Hamburg, natomiast Saara i Szlezwik-Holsztyn mają bardzo niskie współczynniki tej aktywności.

Czynni zawodowo według działów gospodarki i krajów związkowych NRF i w Berlinie Zachodnim

Kraj	Czynni zawodowo w tysiącach	Czynni zawodowo na tysiąc mieszkańców	Na tysiąc czynnych zawodowo pracowało w		
			rolnictwie i leśnictwie	przemysłu, handlu i transporcie	innych działach gospodarki
1965					
Szlezwik-Holsztyn	1 021	421	122,4	610,2	267,4
Hamburg	894	481	16,8	708,0	276,2
Saksonia Dolna	2 944	427	166,8	615,8	217,7
Brema	317	430	.	731,8	255,5
Nadrenia Północna- -Westfalia	7 212	433	55,9	730,4	213,6
Hesja	2 376	462	98,1	677,1	224,7
Nadrenia-Palatynat	1 576	442	199,9	586,9	225,3
Badenia-Wirtembergia	4 049	483	114,8	684,6	200,8
Bawaria	4 787	476	184,7	609,9	205,3
Saara	421	375	59,4	731,5	211,4
NRF razem	25 529	449	115,6	668,1	216,3
Berlin Zachodni	1 033	469	5,8	649,6	345,6
1968					
Szlezwik-Holsztyn	979	387	120,5	595,5	284,0
Hamburg	831	456	19,2	673,9	306,9
Saksonia Dolna	2 924	415	156,6	600,9	242,5
Brema	311	412	—	726,7	266,9
Nadrenia Północna- -Westfalia	6 841	404	47,8	723,0	229,2
Hesja	2 339	439	84,7	666,9	248,4
Nadrenia-Palatynat	1 561	428	175,5	586,8	237,7
Badenia-Wirtembergia	3 953	454	112,6	671,1	216,0
Bawaria	4 771	458	166,4	608,9	224,5
Saara	395	350	38,0	726,6	235,4
NRF razem	24 904	427	106,7	657,9	235,4
Berlin Zachodni	966	451	5,2	653,2	341,6
1969					
Szlezwik-Holsztyn	991	389	118,1	592,3	290,6
Hamburg	824	453	19,4	680,8	299,8
Saksonia Dolna	2 938	416	152,1	604,5	243,7
Brema	314	416	—	719,7	270,7
Nadrenia Północna- -Westfalia	6 916	406	47,1	723,7	229,2
Hesja	2 359	438	82,7	673,6	243,7
Nadrenia-Palatynat	1 550	425	163,9	592,9	243,2
Badenia-Wirtembergia	4 053	460	104,4	680,5	215,4
Bawaria	4 872	464	160,1	611,5	228,6
Saara	399	353	30,1	736,8	233,1
NRF razem	25 216	430	102,5	661,7	235,8
Berlin Zachodni	953	446	6,3	642,2	351,5

Ryc. 2. Ludność według płci i wieku. Stan w dniu 31 XII 1968 r.

Aktywność zawodowa w badanym okresie obniżała się systematycznie i to zarówno w wielkości przeciętnej dla NRF, jak i dla poszczególnych krajów związkowych oraz Berlina Zachodniego.

Proporcje zatrudnienia w poszczególnych działach gospodarki narodowej są wyrazem stopnia rozwoju. Za syntetyczny miernik rozwoju społeczno-gospodarczego danego regionu można uznać udział ludności utrzymującej się ze źródeł rolniczych w ogólnej liczbie ludności regionu. W 1969 r. w Niemieckiej Republice Federalnej tylko 10% ogółu czynnych zawodowo pracowało w rolnictwie, około 66% w przemyśle, handlu i transporcie oraz 24% w innych działach gospodarki. Różnice w strukturze zatrudnienia, jakie istnieją pomiędzy krajami związkowymi, świadczą o różnym stopniu uprzemysłowienia. Kraje o największym odsetku zawodowo czynnych w przemyśle to Saara, Nadrenia Północna-Westfalia, Brema, Hamburg oraz Nadrenia-Wirtembergia. Nadrenia-Palatynat, Bawaria, Saksonia Dolna, charakteryzują się natomiast stosunkowo dużym udziałem zawodowo-czynnych w rolnictwie. Największe zatrudnienie

Tabela 6

Produkt społeczny brutto według krajów NRF i Berlinie Zachodnim w cenach bieżących

Kraj	1960	1968	
	liczby bezwzględne	1960 = 100	
w milionach marek			
Szlezwik-Holsztyn	9 906	18 686	188,6
Hamburg	16 971	28 402	167,4
Saksonia Dolna	30 482	53 828	176,6
Brema	5 073	8 372	165,0
Nadrenia Północna-Westfalia	91 838	153 646	167,3
Hesja	25 343	49 452	195,1
Nadrenia-Palatynat	13 888	27 060	194,8
Badenia-Wirtembergia	41 632	77 394	185,9
Bawaria	44 176	83 416	188,8
Saara	5 220	8 014	153,5
NRF razem	284 530	508 270	178,6
Berlin Zachodni	12 110	20 730	171,2
na jednego mieszkańca			
Szlezwik-Holsztyn	4 318	7 431	172,1
Hamburg	9 309	15 543	167,0
Saksonia Dolna	4 627	7 674	165,9
Brema	7 299	11 109	152,2
Nadrenia Północna-Westfalia	5 852	9 098	155,5
Hesja	5 359	9 338	174,2
Nadrenia-Palatynat	4 108	7 445	181,2
Badenia-Wirtembergia	5 484	8 963	158,5
Bawaria	4 706	8 068	171,4
Saara	4 967	7 090	142,7
NRF razem	5 344	8 715	163,1
Berlin Zachodni	5 507	9 638	175,0
na 1 km ²			
Szlezwik-Holsztyn	633	1 192	188,4
Hamburg	22 719	38 011	167,3
Saksonia Dolna	643	1 135	176,6
Brema	12 557	20 733	165,1
Nadrenia Północna-Westfalia	2 698	4 514	167,3
Hesja	1 201	2 343	195,1
Nadrenia-Palatynat	700	1 364	194,8
Badenia-Wirtembergia	1 165	2 165	185,9
Bawaria	626	1 182	188,8
Saara	2 033	3 121	153,5
NRF razem	1 147	2 049	178,6
Berlin Zachodni	25 229	43 179	171,1

w usługach wykazują duże miasta, a więc Berlin Zachodni, Hamburg, Brema, a spośród innych krajów związkowych — Szlezwik-Holsztyn.

Kierunek zmian struktury zatrudnienia w latach 1965 - 1969 określa tendencję rozwoju NRF. Dużą dynamikę wykazuje udział czynnych zawodowo w rolnictwie i leśnictwie. W analizowanym okresie zmniejszył się on o około 13%. W niewielkim stopniu, bo o około 1% zmniejszył się też udział czynnych zawodowo w przemyśle, handlu i transporcie, natomiast bardzo szybko wzrasta udział zatrudnienia w usługach, bo w ciągu 4 lat wzrósł on o 19%.

Z braku danych o dochodzie narodowym według krajów związkowych, analizując zamożność poszczególnych krajów posługując się będziemy wielkością produktu społecznego brutto oraz przeciętnymi płacami pracowników umysłowych, jako symptomem podziału dochodu narodowego.

W 1968 r. produkt społeczny brutto w Niemieckiej Republice Federalnej wynosił 529 mld marek. Największy wkład wniosła Nadrenia Północna-Westfalia, bo aż 29% (tabela 6). Duży udział miały też Bawaria i Badenia-Wirtembergia. Zupełnie inaczej przedstawia się wysokość produktu społecznego w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Pod tym względem na pierwszym miejscu stoją miasta: Hamburg, Brema, a także Berlin Zachodni. W pozostałych krajach związkowych największy produkt społeczny na głowę przypada w Hesji, Nadrenii Północnej-Westfalii oraz w Badenii-Wirtembergii. Najwięcej produktu społecznego na 1 km² przypada, pomijając miasta stanowiące kraje związkowe, w Nadrenii Północnej-Westfalii oraz w Saarze. Te kraje można zatem określić jako najbogatsze.

Najwyższą dynamikę w zakresie produktu społecznego osiągają: Hesja, Nadrenia-Palatynat, Bawaria i Szlezwik-Holsztyn i to zarówno w wielkościach absolutnych, jak i w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Na uwagę zasługuje dynamika produktu społecznego w Bawarii, która ma w porównaniu z innymi krajami tej grupy, największą podstawę wyjściową. Natomiast w krajach tak wysoko rozwiniętych, jak Saara i Nadrenia Północna-Westfalia, produkt społeczny wzrasta stosunkowo najwolniej.

Podobny obraz zamożności poszczególnych krajów zarysowuje się przy badaniu przeciętnych miesięcznych płac brutto pracowników umysłowych w przemyśle i handlu (tabela 7). Najwyższe płace mają pracownicy w Hamburgu, Badenii-Wirtembergii, Hesji i Nadrenii Północnej-Westfalii, najniższe zaś w Bremie, Szlezwiku-Holsztynie i Nadrenii-Palatynacie. W dziesięcioleciu 1959 - 1969 wartość nominalna płac wzrosła przeszło 2-krotnie. Dynamika tego wzrostu w ujęciu terytorialnym nie była jednakowa, w związku z czym proporcje między krajami uległy pewnym zmianom. Najszybszy wzrost płac miał miejsce w Berlinie Zachodnim oraz w Bawarii i Hesji. W Bremie i Saarze płace wzrastały stosunkowo najwolniej.

Zasoby mieszkaniowe regionu, a szczególnie liczba osób przypadających na 1 mieszkanie jest też pewnym wyrazem dobrobytu i zamożności

Tabela 7

Przeciętne miesięczne płace brutto pracowników umysłowych w przemyśle i handlu według krajów NRF i w Berlinie Zachodnim

Kraj	1959	1968	1969	
	liczby bezwzględne			1959 = 100
Szlezwik-Holsztyn	500	945	1 030	206,0
Hamburg	568	1 085	1 182	208,1
Saksonia Dolna	519	999	1 098	211,6
Brema	524	934	1 020	194,7
Nadrenia Północna-Westfalia	550	1 043	1 147	208,5
Hesja	540	1 051	1 158	214,4
Nadrenia-Palatynat	516	957	1 048	203,1
Badenia-Wirtembergia	554	1 055	1 161	209,6
Bawaria	496	969	1 067	215,1
Saara	549	984	1 081	196,9
Berlin Zachodni	505	990	1 089	215,6

Źródło: Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland, 1960, 1969, 1970.

danego obszaru. W 1969 r. w Niemieckiej Republice Federalnej było 19 367 tys. mieszkań, z czego około 30% w Nadrenii Północnej-Westfalii. W okresie lat 1958-1968 liczba mieszkań wzrosła o 35%, przy czym najszybszy wzrost cechował Hesję. Najwolniej wzrastała liczba mieszkań w Berlinie Zachodnim, a w NRF w Hamburgu, które to miasta mają stosunkowo najlepiej zaspokojone potrzeby mieszkaniowe. Przeciętnie na 1 mieszkanie w 1968 r. przypadały 3 osoby. Najlepiej sytuacja wygląda w Berlinie Zachodnim, a także w miastach stanowiących kraje związkowe. W porównaniu z rokiem 1958 poprawa w tym zakresie jest bardzo wyraźna, zwłaszcza w Dolnej Saksonii. Pomijając miasta na prawach krajów, najwięcej mieszkań na 1 km² posiada Nadrenia Północna-Westfalia oraz Saara, są to bowiem kraje o największym zagęszczeniu ludności (tabela 8).

Przystąpimy teraz do analizowania doboru partnerów do małżeństwa. Zbadanie przebiegu tego doboru w ujęciu przestrzennym i chronologicznym, w powiązaniu z wyżej scharakteryzowanymi czynnikami, pozwoli zorientować się co do wpływu tych czynników na dobór partnerów do małżeństwa, co do zanikania pewnych barier społecznych i kształtowania się nowych.

Rozpocznijmy od prześledzenia doboru partnerów według cech demograficznych, czyli według wieku oraz poprzedniego stanu cywilnego. Strukturę małżeństw według wieku nowożeńców możemy zbadać tylko dla całej NRF. Brak szczegółowych danych nie pozwala na ujęcie przestrzenne, według krajów związkowych. W korelacji wieku nowożeńców

Tabela

Zasoby mieszkaniowe według krajów NRF i w Berlinie Zachodnim

Kraj	1958	1968		1969
		liczby bezwzględne	1958 = 100	
w tysiącach				
Szlezwik-Holsztyn	623	845	135,6	868
Hamburg	542	675	124,5	688
Saksonia Dolna	1 627	2 235	137,4	2 294
Brema	204	273	133,8	277
Nadrenia Północna-Westfalia	4 205	5 465	130,0	5 589
Hesja	1 275	1 775	139,2	1 819
Nadrenia-Palatynat	920	1 172	127,4	1 198
Badenia-Wirtembergia	2 084	2 763	132,6	2 833
Bawaria	2 434	3 339	137,2	3 425
Saara	.	369	.	374
NRF razem	13 911	18 912	135,9	19 367
Berlin Zachodni	804	973	121,0	991
liczba osób na jedno mieszkanie				
Szlezwik-Holsztyn	3,7	3,0	81,1	2,9
Hamburg	3,3	2,7	81,8	2,6
Saksonia Dolna	4,0	3,1	77,5	3,1
Brema	3,3	2,7	81,8	2,7
Nadrenia Północna-Westfalia	3,7	3,1	83,8	3,1
Hesja	3,6	3,0	83,3	3,0
Nadrenia-Palatynat	3,6	3,1	86,1	3,1
Badenia-Wirtembergia	3,6	3,2	88,9	3,1
Bawaria	3,8	3,1	81,6	3,1
Saara	.	3,1	.	3,0
NRF razem	3,7	3,2	86,5	3,3
Berlin Zachodni	2,8	2,2	78,6	2,2
mieszkania na 1 km ²				
Szlezwik-Holsztyn	39,8	53,9	135,4	55,4
Hamburg	725,6	903,3	124,5	920,7
Saksonia Dolna	34,3	47,1	137,3	48,4
Brema	504,6	676,0	140,0	685,9
Nadrenia Północna-Westfalia	123,5	160,6	130,0	164,2
Hesja	60,4	84,1	139,2	86,2
Nadrenia-Palatynat	46,4	59,1	127,4	60,4
Badenia-Wirtembergia	58,3	77,3	132,6	79,2
Bawaria	34,5	47,3	137,1	48,5
Saara	.	143,7	.	145,6
NRF razem	56,1	76,2	135,8	78,1
Berlin Zachodni	1 674,9	2 026,6	121,0	2 064,1

Struktura małżeństw według wieku nowożeńców w 1968 r.

Wiek mężczyzn	Ogółem	Wiek kobiet						
		19 lat i mniej	20 - 24	25 - 29	30 - 34	35 - 39	40 - 49	50 lat i więcej
Ogółem	100,0	25,5	41,2	17,2	6,1	2,9	4,1	2,9
19 lat i mniej	100,0	79,1	19,8	0,9	0,1	0,0	0,0	—
20 - 24	100,0	41,2	50,3	7,0	1,2	0,3	0,1	0,0
25 - 29	100,0	14,9	50,4	27,5	5,4	1,2	0,5	0,0
30 - 34	100,0	5,7	29,0	36,5	19,1	6,3	3,3	0,2
35 - 39	100,0	2,1	12,8	27,6	27,5	17,7	11,3	1,0
40 - 49	100,0	0,6	5,8	15,3	19,7	20,8	33,7	4,1
50 l. i więcej	100,0	0,1	0,7	2,5	3,5	5,6	36,3	51,3
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
19 lat i mniej	4,1	12,9	2,0	0,2	0,1	0,0	0,0	—
20 - 24	40,5	65,5	49,4	16,3	7,7	3,9	0,9	0,0
25 - 29	32,5	19,0	39,7	51,9	28,8	13,7	4,1	0,3
30 - 34	10,1	2,3	7,1	21,4	31,5	21,9	7,9	0,6
35 - 39	3,7	0,3	1,2	6,0	16,7	22,8	10,2	1,3
40 - 49	3,8	0,1	0,5	3,4	12,3	27,6	31,1	5,4
50 lat i więcej	5,2	0,0	0,1	0,8	3,0	10,1	45,7	92,4

Źródło: Bevölkerung und Kultur. Reihe 2. Natürliche Bevölkerungsbewegung 1968, s. 30.

między rokiem 1961 a 1968 nie nastąpiły większe zmiany z wyjątkiem bardzo wyraźnego wzrostu udziału związków małżeńskich w najmłodszych grupach wieku. Na podstawie tab. 9 można stwierdzić:

— wśród mężczyzn-nowożeńców, którzy zawarli związek małżeński w wieku 19 lat i mniej oraz 20 - 24 lat, dominują związki małżeńskie z kobietami tej samej grupy wieku,

— wśród mężczyzn-nowożeńców, którzy zawarli związek małżeński w wieku 25 - 39 lat, dominują związki małżeńskie z kobietami o 5 - 10 lat młodszymi,

— wśród kobiet-nowożeńców, zawierających związek małżeński w wieku 29 lat i mniej, dominują związki małżeńskie z mężczyznami tej samej grupy wieku i o 5 lat starszymi,

— w starszych grupach wieku występuje duże zróżnicowanie wieku współmałżonków, przy dużej zbieżności wieku w grupie najstarszej.

Przeciętny wiek w chwili zawarcia związku małżeńskiego systematycznie obniża się zarówno w odniesieniu do mężczyzn jak i kobiet. Mimo tego jest on jednak dość wysoki; w 1968 r. wynosił dla mężczyzn 28,5 lat, a dla kobiet 25,2 lata (tabela 10). Uwzględniając stan cywilny nowożeńców stwierdzamy znaczną obniżkę wieku kawalerów i panien. Związane jest to przede wszystkim z szybkim wzrostem liczby nowożeńców-mężczyzn w wieku poniżej 20 lat oraz nowożeńców-kobiet w wieku poniżej 18 lat. Wiek osób owdowiałych, wstępujących w powtórny związek

Tabela 10

Przeciętny wiek w chwili zawarcia związku małżeńskiego według dotychczasowego stanu cywilnego nowożeńców*

Lata	Przeciętny wiek w chwili zawarcia związku małżeńskiego w latach							
	Ogółem męż- czyźni	Stan cywilny przed ślu- bem			Ogółem kobiety	Stan cywilny przed ślu- bem		
		kawa- ler	wdo- wiec	rozwie- dziony		panna	wdowa	rozwie- dziona
1950	31,0	28,1	48,7	39,5	27,4	25,4	36,3	34,8
1951	30,5	27,8	50,0	39,9	27,1	25,2	36,9	35,2
1952	30,5	27,6	51,0	40,3	26,9	25,1	38,4	35,8
1953	30,1	27,4	51,8	40,6	26,8	25,0	39,7	36,2
1954	29,5	26,7	51,6	40,2	26,1	24,4	40,4	35,9
1955	29,8	27,0	52,5	40,7	26,2	24,4	41,7	36,5
1956	29,4	26,8	52,7	40,6	26,0	24,4	42,3	36,8
1957	29,3	26,6	53,8	40,9	25,8	24,1	43,8	37,1
1958	29,0	26,3	54,1	40,9	25,6	23,9	44,6	37,0
1959	28,7	26,0	54,5	40,7	25,3	23,8	45,2	37,0
1960	28,5	25,9	54,7	40,7	25,2	23,7	45,6	36,7
1961	28,4	25,9	54,9	40,4	25,2	23,7	46,1	36,6
1962	28,3	25,8	55,1	40,1	25,2	23,7	46,4	36,2
1963	28,4	25,9	55,4	39,9	25,3	23,7	46,9	36,0
1964	28,5	25,9	56,0	39,4	25,3	23,7	47,0	35,6
1965	28,5	26,0	56,1	39,3	25,4	23,7	47,1	35,4
1966	28,6	26,0	56,3	39,1	25,3	23,6	47,3	35,3
1967	28,6	26,0	56,9	39,1	25,3	23,5	47,9	35,3
1968	28,5	25,8	56,8	38,8	25,2	23,3	47,5	35,3

* Do 1955 r. włącznie NRF bez Saary.

Źródło: Bevölkerung und Kultur. Reihe 2. Natürliche Bevölkerungsbewegung 1968, s. 28.

małżeński wzrasta w badanym okresie bardzo szybko. Jest to z pewnością rezultat wydłużenia się okresu trwania życia ludzkiego i pożycia małżeńskiego w pierwszym małżeństwie oraz występowania w związku z tym większej liczby osób w stanie wdowim w starszym wieku. Charakterystyczny jest spadek wieku nowożeńców uprzednio rozwiedzionych. Następuje on począwszy od 1958 r. i związany jest z większą częstotnością rozwodów, zwłaszcza w młodszych grupach wieku.

Wiek nowożeńców na wsi i w mieście możemy prześledzić na podstawie kształtowania się wieku kobiet. Nie ma odpowiednich danych dotyczących wieku mężczyzn, jednakże jak wynika z bieżącej statystyki związków małżeńskich, między wiekiem kobiet i mężczyzn w chwili zawarcia związku małżeńskiego zachodzi dość ścisły związek.

Między wiekiem w chwili zawarcia związku małżeńskiego w mieście i na wsi nie zachodzą żadne zasadnicze różnice (tabela 11). W latach 1959-1962 we wszystkich klasach wielkości gmin poszczególne grupy

Tabela 11

Wiek kobiet w chwili zawarcia związku małżeńskiego w małżeństwach zawartych w latach 1959 - 1962 według wielkości gmin

Liczba mieszkańców gminy	Kobiety, które wstąpiły w związek małżeński w wieku lat					Razem małżeństwa
	poniżej 21	21 - 24	25 - 29	30 - 34	35 i więcej	
w tysiącach						
Poniżej 2 000	93,2	205,9	83,1	27,7	28,8	438,7
2 000 - 10 000	97,2	190,6	82,1	24,9	45,0	439,8
10 000 - 50 000	71,4	146,1	66,1	21,6	31,9	337,1
50 000 - 200 000	27,1	52,1	23,6	7,3	12,7	123,3
200 000 i więcej	113,6	227,0	102,4	35,4	72,5	550,9
Ogółem	402,5	821,7	357,3	117,4	190,9	1 889,8
w odsetkach						
Poniżej 2 000	21,2	46,9	18,9	6,3	6,6	100
2 000 - 10 000	22,1	43,3	18,7	5,7	10,2	100
10 000 - 50 000	21,2	43,3	19,6	6,4	9,5	100
50 000 - 200 000	22,0	42,3	19,1	6,3	10,3	100
200 000 i więcej	20,6	41,2	18,6	6,4	13,2	100
Ogółem	21,3	43,5	18,9	6,2	10,1	100

Źródło: Wirtschaft und Statistik, 1964/8 s. 459 - Wyniki mikrospisu ludności z października 1962 r.

wieku są prawie tak samo silnie reprezentowane. Wyjątek stanowią grupy wieku 21 - 24 lat oraz 35 i więcej lat. Udział grupy wieku 21 - 24 lat maleje wraz ze wzrostem wielkości gminy. Świadczyłoby to o dłuższym okresie wykształcenia i późniejszym momencie usamodzielnienia się młodzieży w dużych miastach. Także w większych gminach jest szczególnie dużo kobiet, które swoje obecne małżeństwo zawarły dopiero po 35 roku życia. Być może ma to związek z wyższą częstością rozwodów, czyli z wyższą liczbą powtórnych związków małżeńskich w miastach.

Struktura związków małżeńskich według poprzedniego stanu cywilnego nowożeńców ulega powolnym przeobrażeniom w kierunku zmniejszenia się homogeniczności małżeństw (tabela 12 i 13). Współczynniki homogamii ze względu na poprzedni stan cywilny stanowią udział związków małżeńskich zawartych między osobami tego samego stanu cywilnego w ogólnej liczbie zawartych związków małżeńskich. Homogeniczność związków małżeńskich zaczęła maleć począwszy dopiero od roku 1963. Wzrost jednorodności małżeństw w okresie wcześniejszym można wytłumaczyć następująco: bezpośrednio po wojnie było dużo wdów, których powtórne związki małżeńskie z partnerami różnego stanu cywilnego powodowały stosunkowo dużą heterogeniczność małżeństw; stopniowo, w miarę wyrównywania strat wojennych, dochodziła do głosu tendencja jednorodności małżeństw. Dopiero około 1963 r. bariera po-

Tabela 12

Związki małżeńskie według dotychczasowego stanu cywilnego nowożeńców

Lata Kraj	Związki małżeńskie ogółem	Stan cywilny męża przed zawarciem związku małżeńskiego										
		kawaler			wdowiec			rozwidziany				
		panna	wdowa	rozwie- dziona	panna	wdowa	rozwie- dziona	panna	wdowa	rozwie- dziona	panna	wdowa
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11		
a) NRF												
1957	462 668	380 045	5809	13 330	11 454	5972	5136	22 892	4446	13 582		
1958	473 804	392 939	5115	13 172	11 459	6244	5258	22 752	4017	12 847		
1959	483 300	403 949	4633	12 904	11 281	6191	5233	22 428	3833	12 823		
1960	500 354	420 760	4838	13 660	10 791	6154	5161	22 391	3773	12 826		
1961	508 268	428 368	4395	13 860	10 714	6378	5044	22 692	3994	12 817		
1962	506 084	426 506	4254	14 459	10 320	6787	5014	22 207	3802	12 738		
1963	486 302	407 925	3963	14 339	10 151	6807	4955	22 684	3465	12 559		
1964	484 864	403 382	3977	16 025	9 731	6734	5049	22 419	3316	13 230		
1965	470 781	388 599	3923	17 169	9 363	6622	5006	22 171	3376	14 048		
1966	462 732	380 493	3888	17 689	9 081	6715	5063	21 979	3345	14 473		
1967	463 086	379 887	3932	18 114	8 778	7480	5141	21 630	3413	14 709		
1968	425 112	344 703	3412	18 458	8 262	5931	5334	20 556	2895	15 558		
b) NRF według krajów i Berlin Zachodni w 1957 r.												
Szlezwik—Holsztyn	18 604	14 998	162	594	375	188	269	1 048	205	764		
Hamburg	16 619	10 661	212	1 032	413	268	450	1 666	359	1 558		
Saksonia Dolna	54 275	45 068	715	1 455	1 294	624	707	2 443	536	1 433		
Brema	5 820	4 340	73	260	112	77	99	458	75	326		

c. d. tab. 12

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Nadrenia Północna — — Westfalia	138 954 41 341	113 342 33 741	2084 460	4 435 1 230	3 366 913	2272 483	1541 497	6 344 2 317	1498 396	4 072 1 304
Hesja	30 070	25 617	365	686	696	343	248	1 267	231	215
Nadrenia — Palatynat	66 361	55 634	719	1 630	1 713	743	543	3 282	564	1 533
Badenia — Wirtembergia	81 766	68 891	908	1 846	2 366	838	696	3 845	533	1 843
Bawaria	8 858	7 752	111	162	206	136	86	222	49	134
Saara	19 922	11 620	244	1 144	588	520	675	2 296	631	2 234
Berlin Zachodni										
c) NRF według krajów i Berlin Zachodni w 1968 r.										
Szlezwik — Holzstyn	19 845	16 000	117	1 068	259	193	255	1 029	138	786
Hamburg	15 841	11 000	109	1 158	239	241	357	1 181	173	1 383
Saksonia Dolna	52 444	43 740	430	2 039	887	657	639	2 080	338	1 634
Brema	6 014	4 516	45	417	92	75	113	376	53	327
Nadrenia Północna — — Westfalia	117 589	92 812	1106	5 589	2 462	2251	1715	5 660	978	5 016
Hesja	39 658	31 874	294	1 769	695	483	536	2 111	278	1 618
Nadrenia — Palatynat	25 695	21 258	214	1 040	516	360	270	1 093	169	775
Badenia — Wirtembergia	62 525	52 077	453	2 294	1 309	734	632	3 008	325	1 692
Bawaria	77 928	65 054	552	2 810	1 669	814	734	3 746	394	2 155
Saara	7 573	6 372	92	274	134	123	83	272	51	172
Berlin Zachodni	19 038	11 878	173	1 647	357	427	547	1 783	308	1 918

Źródło: Bevölkerung und Kultur. Reihe 2. Natürliche Bevölkerungsbewegung 1957 - 1958.

Tabela 13

Współczynniki homogamii związków małżeńskich według dotychczasowego stanu cywilnego

Kraj	1958	1960	1962	1964	1966	1968
Szlezwik-Holsztyn	86,1	87,9	88,7	87,9	86,7	85,6
Hamburg	77,1	80,4	81,0	80,5	80,0	79,7
Saksonia Dolna	87,8	89,0	89,5	88,9	88,0	87,8
Brema	82,9	84,5	85,1	84,2	83,5	81,8
Nadrenia Północna- -Westfalia	86,5	87,5	87,4	87,3	86,5	85,1
Hesja	86,5	87,3	87,4	86,2	85,9	85,7
Nadrenia-Palatynat	89,0	87,5	89,1	88,1	87,3	87,1
Badenia-Wirtembergia	87,9	88,7	89,1	88,2	87,7	87,2
Bawaria	87,9	89,0	88,9	88,3	87,7	87,3
Saara	91,5	91,6	90,5	89,1	87,8	88,0
NRF razem	87,0	87,9	88,1	87,5	86,8	86,1
Berlin Zachodni	73,8	77,1	77,9	77,0	76,9	74,7

Źródło: Bevölkerung und Kultur. Reihe 2. Natürliche Bevölkerungsbewegung 1958 - 1968.

przedniego stanu cywilnego zaczyna tracić na znaczeniu, jako wyraz przemian społeczno-ekonomicznych i ich oddziaływania na kształtowanie się nowych kryteriów doboru partnerów do małżeństwa. W 1968 r. najmniej jednorodne pod względem poprzedniego stanu cywilnego związki małżeńskie zostały zawarte w Berlinie Zachodnim, następnie w Hamburgu i Bremie. Można z tego wnioskować, że związki małżeńskie w miastach są mniej jednorodne niż na wsi.

Tendencja do zmniejszania się jednorodności związków małżeńskich w Nadrenii Północnej-Westfalii oraz Saarze zaznaczyła się nieco szybciej niż w innych krajach związkowych. Te dwa kraje są najbardziej uprzemysłowione, o największym odsetku zawodowo czynnych w przemyśle, o najwyższym produkcie społecznym na 1 km² oraz o największym zagęszczeniu ludności.

W publikacjach Urzędu Statystycznego NRF nie ma informacji, dotyczących cech społeczno-zawodowych nowożeńców. Dysponując danymi z mikrospisu ludności z 1962 r. możemy jedynie przeanalizować zależności pomiędzy cechami społeczno-zawodowymi męża a wiekiem kobiet w chwili zawarcia związku małżeńskiego.

Wśród kobiet, które wstąpiły w związek małżeński przed 1940 r. istniały trzy grupy, wyraźnie różniące się wiekiem w chwili zawarcia związku małżeńskiego (tabela 14). Najniższy wiek miały żony robotników przemysłowych, a najwyższy — samodzielnych gospodarzy rolnych. Ten obraz zmienił się w międzyczasie dość zasadniczo. W latach 1959 - 1962 najniższy wiek w chwili zamążpójścia mają nadal żony robotników. Ale stosunkowo niski wiek mają też, w przeciwieństwie do okresu przed-

Tabela 14

Wiek kobiet w chwili zawarcia związku małżeńskiego według stanowiska męża w zawodzie

Stanowisko męża w zawodzie	Na 100 kobiet wstąpiło w związek małżeński w wieku lat			
	poniżej 21	21 - 24	25 - 29	30 i więcej
1	2	3	4	5
1959 - 1962				
Prywatni przedsiębiorcy w gospodarce rolnej i leśnej	14,5	42,2	25,8	17,5
Pozostali prywatni przedsiębiorcy	13,0	41,3	21,3	24,5
Urzędnicy	18,4	46,5	19,8	15,3
Pracownicy umysłowi	14,7	45,2	24,9	15,2
Robotnicy rolni i leśni	13,0	40,7	23,2	23,2
Pozostali robotnicy	26,0	44,4	16,6	13,1
1953 - 1958				
Prywatni przedsiębiorcy w gospodarce rolnej i leśnej	11,5	36,6	29,2	22,7
Pozostali prywatni przedsiębiorcy	12,3	33,5	28,8	25,4
Urzędnicy	15,2	38,5	25,7	20,6
Pracownicy umysłowi	11,1	39,5	28,9	20,4
Robotnicy rolni i leśni	23,3	40,4	21,5	14,8
Pozostali robotnicy	24,2	40,2	19,7	15,9
1946 - 1952				
Prywatni przedsiębiorcy w gospodarce rolnej i leśnej	5,7	26,5	38,0	29,8
Pozostali prywatni przedsiębiorcy	8,4	31,8	34,2	25,6
Urzędnicy	10,7	38,8	34,0	16,5
Pracownicy umysłowi	10,1	36,4	34,4	19,1
Robotnicy rolni i leśni	14,1	33,3	32,3	20,2
Pozostali robotnicy	16,5	36,8	27,8	18,9
1940 - 1945				
Prywatni przedsiębiorcy w gospodarce rolnej i leśnej	6,6	27,6	30,7	35,1
Pozostali prywatni przedsiębiorcy	14,4	39,8	26,0	19,9
Urzędnicy	17,0	45,8	26,5	10,7
Pracownicy umysłowi	17,6	43,0	24,6	14,9
Robotnicy rolni i leśni	19,5	31,2	20,8	28,6
Pozostali robotnicy	19,9	40,1	21,3	18,7
1939 i wcześniej				
Prywatni przedsiębiorcy w gospodarce rolnej i leśnej	6,7	34,8	41,2	17,3
Pozostali prywatni przedsiębiorcy	10,1	40,1	37,7	12,1
Urzędnicy	11,0	42,6	37,8	8,6
Pracownicy umysłowi	10,2	40,6	38,4	10,3
Robotnicy rolni i leśni	12,0	39,4	36,3	12,4
Pozostali robotnicy	15,7	42,0	32,0	10,3

c. d. tab. 14

1	2	3	4	5
razem do 1962 r.				
Prywatni przedsiębiorcy w gospodarce rolnej i leśnej	7,9	33,2	36,5	22,4
Pozostali prywatni przedsiębiorcy	10,9	37,3	32,6	19,3
Urzednicy	13,6	41,9	30,6	14,0
Pracownicy umysłowi	12,0	40,4	31,6	16,0
Robotnicy rolni i leśni	15,4	37,9	29,6	17,1
Pozostali robotnicy	20,1	40,5	24,4	14,9

Źródło: Wirtschaft und Statistik 1964/8, s. 459 — wyniki mikrospisu ludności z października 1962 r.

wojennego, żony urzędników. Znacznie zmniejszył się poza tym wiek kobiet wstępujących w związek małżeński z samodzielnym gospodarzem rolnym. Jest on prawie taki sam, jak wiek żon pozostałych samodzielnych przedsiębiorców oraz robotników rolnych. Nieco wyższy jest wiek kobiet w małżeństwach pracowników umysłowych.

Bardzo niski wiek w chwili zawarcia związku małżeńskiego żon robotników bez wątpienia wiąże się z tym, że robotnicy mają najkrótszy okres wykształcenia i często już we wczesnych latach osiągają swój najwyższy dochód. Na tej podstawie także żony robotników rolnych powinny mieć najniższy wiek w chwili zamążpójścia, jednak szczególne warunki mieszkaniowe i warunki pracy nie sprzyjają wczesnemu małżeństwu. Robotnicy rolni są też jedyną grupą, w której wiek kobiet w chwili zawarcia związku małżeńskiego, a tym samym chyba także wiek mężczyzn, nie obniżył się zasadniczo. Wyraźne obniżenie wieku żon samodzielnych rolników można wytłumaczyć tym, że obecnie szybciej następuje przekazywanie gospodarstw młodszemu pokoleniu, albo też, rodzice teraz łatwiej zgadzają się na mieszkanie syna z rodziną w tym samym gospodarstwie.

Stosunkowo niski wiek w chwili zawarcia związku małżeńskiego żon urzędników jest wynikiem najnowszego rozwoju stosunków. Wiąże się to prawdopodobnie z faktem, że wysokość uposażenia urzędników bierze pod uwagę także stan cywilny i liczbę dzieci. Najwyższy wiek w chwili zawarcia związku małżeńskiego mają, obok robotników rolnych, prywatni przedsiębiorcy poza gospodarką rolną i leśną. Dla wielu bowiem, którzy chcą się usamodzielnąć, małżeństwo dopiero wtedy wchodzi w rachubę, gdy ten cel zostanie osiągnięty.

Pomijając żony robotników rolnych, żony pozostałych robotników, zarówno w mieście, jak i na wsi, cechują się najniższym wiekiem w chwili zamążpójścia (tabela 15). W latach 1959-1962 żony robotników w gminach powyżej 50 tys. mieszkańców w 68,3% wstąpiły w związek małżeński przed ukończeniem 25 roku życia, a w gminach powyżej 3000 mieszkańców nawet 73,7%. W odniesieniu do wieku żon prywatnych przedsiębiorców między miastem a wsią zachodzą również tylko nieznaczne

Wiek kobiet w chwili zawarcia związku małżeńskiego według cech społecznych męża
w latach 1959 - 1962

Cechy społeczne męża	Na 100 kobiet wstąpiło w związek małżeński w wieku lat			
	poniżej 21	21 - 24	25 - 29	30 i więcej
A. Pozycja męża w zawodzie i wielkość gminy				
Prywatni przedsiębiorcy w gminach:				
poniżej 3 000 mieszkańców	14,7	41,2	21,5	22,6
3 000 - 50 000 „	12,1	46,6	22,4	18,9
50 000 i więcej „	12,2	37,2	21,9	28,7
Urzędnicy w gminach:				
poniżej 3 000 mieszkańców	24,7	49,0	15,5	10,9
3 000 - 50 000 „	17,0	48,6	18,6	15,8
50 000 i więcej „	15,3	43,7	22,7	18,3
Pracownicy umysłowi w gminach:				
poniżej 3 000 mieszkańców	16,2	47,9	24,1	11,8
3 000 - 50 000 „	15,4	45,2	25,4	14,1
50 000 i więcej „	13,7	44,4	24,5	17,4
Robotnicy w gminach:				
poniżej 3 000 mieszkańców	24,9	48,8	16,1	10,1
3 000 - 50 000 „	25,9	43,2	17,7	13,2
50 000 i więcej „	26,7	41,6	15,8	15,9
B. Pozycja męża w zawodzie i jego miesięczny dochód netto w markach				
Prywatni przedsiębiorcy:				
mniej niż 600 marek	16,2	36,6	20,8	26,4
600 - 800 „	10,0	47,2	21,0	21,7
800 - 1200 „	14,3	40,6	25,2	19,9
1200 i więcej „	8,6	42,6	20,1	28,7
Urzędnicy				
mniej niż 600 marek	24,4	50,7	18,0	7,0
600 - 800 „	13,9	50,0	22,3	13,9
800 - 1200 „	5,3	34,0	19,9	40,8
1200 i więcej „	6,1	9,1	21,2	63,6
Pracownicy umysłowi				
mniej niż 600 marek	21,0	47,1	21,2	10,8
600 - 800 „	14,1	46,8	24,5	14,6
800 - 1200 „	8,7	41,9	31,4	18,0
1200 i więcej „	4,1	39,4	23,1	33,5
Robotnicy				
mniej niż 600 marek	26,1	44,1	16,6	13,3
600 - 800 „	24,7	45,8	16,9	12,6
800 - 1200 „	29,1	43,9	13,8	13,3

Źródło: Wirtschaft und Statistik 1964/8, s. 460 - Wyniki mikrospisu ludności z października 1962 r.

różnice. Inaczej jednakże wygląda to w przypadku żon urzędników i pracowników umysłowych. Kobiety w tych grupach społecznych pręcej wstępują w związek małżeński na wsi niż w mieście. Przyczyną tego jest prawdopodobnie fakt, iż w miastach więcej jest urzędników i pracowników umysłowych o średnich i wyższych stawkach zaszerogowania. Warunkiem wyższego zaszerogowania jest z reguły dłuższy okres wykształcenia, co z kolei oznacza najczęściej wyższy wiek w chwili zawarcia związku małżeńskiego dla mężczyzn, a równocześnie i dla kobiet.

To samo uwidocznia się w przypadku samodzielnych przedsiębiorców, urzędników i pracowników umysłowych, gdy przeprowadzimy podział według dochodów miesięcznych.

Tylko w przypadku robotników sprawa wygląda odwrotnie. Nie źle, lecz dobrze zarabiający robotnicy żenią się z najmłodszymi kobietami.

Przejdziemy teraz do zbadania doboru partnerów do małżeństwa według wyznania. Jest oczywiste, że struktura małżeństw według wyznania partnerów, ściśle wiąże się ze strukturą wyznaniową ludności. Dlatego też w 1968 r. 92,7% ogółu małżeństw to związki między ewangelikami i katolikami, a w 98,3% ogółu małżeństw przynajmniej jeden partner był ewangelikiem lub katolikiem (tabela 16). Szczegółowszej analizie poddamy jedynie małżeństwa ewangelików i katolików. Mówiąc o małżeństwach czystych lub mieszanych wyznaniowo, będziemy odnosili te pojęcia do tych dwóch wyznań.

Badając szereg czasowy stwierdzamy silny przyrost małżeństw między partnerami różnych wyznań. W 1921 r. w granicach dzisiejszej NRF było zaledwie 13,2% małżeństw mieszanych wyznaniowo, gdy tymczasem w 1968 r. było ich już 30%. W międzyczasie nastąpiło oczywiście przemieszanie ludności pod względem wyznaniowym, ale prawdopodobnie wzrosła też gotowość do wstąpienia w związek małżeński z partnerem innego wyznania.

W wyniku tego systematycznie zmniejsza się jednorodność związków małżeńskich pod względem wyznaniowym. W dziesięcioleciu 1958 - 1968 udział związków małżeńskich czystych wyznaniowo w ogólnej liczbie małżeństw zmalał o 5,1% i wynosił w 1968 r. tylko 68,2% (tabela 17). Najbardziej jednorodne związki małżeńskie w 1968 r. zostały zawarte w Szlezwiku-Holsztynie, Saksonii Dolnej i Bremie. Są to kraje o silnej przewadze ludności ewangelickiej. Wyższy od przeciętnego jest też współczynnik homogamii w krajach o przewadze katolików — Bawarii i Saarze. Największa niejednorodność związków małżeńskich pod względem wyznania panuje w Berlinie Zachodnim i Hamburgu, które są miastami raczej ewangelickimi, ale z dużym udziałem osób bez przynależności wyznaniowej oraz w Nadrenii Północnej-Westfalii i Badenii-Wirtembergii, w których panuje względna równowaga wyznania ewangelickiego i katolickiego.

Badając małżeństwa według obywatelstwa nowożeńców obejmujemy

Tabela 17

Współczynniki homogamii związków małżeńskich według wyznania¹

Kraj	1958	1960	1962	1964	1966	1968
Szlezwik-Holsztyn	85,3	85,6	85,0	83,5	82,3	82,3
Hamburg	71,0	70,8	69,8	69,0	68,2	65,9
Saksonia Dolna	80,5	80,1	79,9	78,5	77,4	76,6
Brema	79,3	78,9	77,6	77,0	76,0	74,7
Nadrenia Północna- -Westfalia	68,9	68,5	68,6	67,6	65,5	63,8
Hesja	69,7	69,0	68,5	66,6	65,1	64,4
Nadrenia-Palatynat	74,8	75,0	73,9	72,6	70,3	68,6
Badenia-Wirtembergia	69,8	69,1	68,4	67,1	64,2	63,7
Bawaria	78,8	77,5	75,7	74,2	72,5	72,2
Saara	77,8	76,4	75,4	72,7	70,6	69,9
NRF razem	73,3	74,3	73,8	72,5	69,3	68,2
Berlin Zachodni	68,0	69,0	69,4	66,8	65,7	63,4

¹ Dotyczy tylko Wyznania ewangelickiego i katolickiego.

Źródło: Bevölkerung und Kultur. Reihe 2: Natürliche Bevölkerungsbewegung 1958 - 1968.

wszystkie związki małżeńskie zawarte w granicach NRF oraz Berlinie Zachodnim, z wyjątkiem tych, w których oboje partnerzy byli członkami obcych sił zbrojnych.

Tylko około 2% niemieckich mężczyzn i 3,5% kobiet zawierających związek małżeński w 1968 r. poślubiło cudzoziemca lub cudzoziemkę (tabela 18). Spośród małżeństw Niemek z cudzoziemcami najliczniejsze są małżeństwa z obywatelami Stanów Zjednoczonych. W 1968 r. stanowiły one prawie 23% wszystkich związków małżeńskich między partnerką niemiecką a cudzoziemcem. Większość — to małżeństwa z członkiem amerykańskich sił zbrojnych stacjonujących na terenie NRF, jednak w dłuższym okresie czasu małżeństwa z Amerykanami wykazują tendencję malejącą.

Na uwagę zasługuje uprzywilejowanie przez Niemki Włochów i Austriaków, udział związków małżeńskich z mężczyznami tego obywatelstwa wzrasta. Włochy i Austria to kraje, które są reprezentowane w NRF przez liczną siłę roboczą.

Niemcy spośród cudzożemek wyróżniają Austriaczki, Holenderki i Jugosłowianki, a więc także obywatelki państw, z których siła robocza przebywa na terenie NRF.

Cudzoziemcy i cudzoziemki wstępują w związek małżeński przede wszystkim z partnerem niemieckim. Wyjątek stanowią obywatele greccy, którzy zawierają związek małżeński głównie z partnerami swojej narodowości.

Kraje związkowe, w których udział związków małżeńskich z partnerami o obywatelstwie zagranicznym jest największy, to Badenia-Wirtem-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Grecja	1961	71	0,1	420	0,8	109	0,2	107	0,2		0,2
	1967	296	0,6	586	1,2	2 810	5,8	2 766	5,7		5,6
Wielka Brytania	1968	260	0,6	523	1,2	1 495	3,4	1 486	3,3	8	3,2
	1961	90	0,2	782	1,5	30	0,1	15	0,0		0,0
	1967	308	0,6	594	1,2	68	0,1	39	0,1	12	0,0
Włochy	1968	275	0,6	595	1,3	77	0,2	24	0,1	12	0,0
	1961	247	0,5	1 937	3,7	200	0,4	201	0,4	163	0,3
	1967	552	1,1	2 386	4,9	545	1,1	721	1,5	494	1,0
Jugosławia	1968	450	1,0	2 036	4,6	501	1,1	648	1,5	444	1,0
	1961	144	0,3	352	0,7	127	0,2	100	0,2	83	0,2
	1967	856	1,8	617	1,3	620	1,3	510	1,1	479	1,0
	1968	912	2,1	502	1,1	685	1,5	555	1,2	523	1,2
Holandia	1961	861	1,6	1 109	2,1	66	0,1	37	0,1	28	0,1
	1967	1 586	3,3	1 200	2,5	123	0,3	87	0,2	63	0,1
	1968	1 309	2,9	1 066	2,4	90	0,2	73	0,2	49	0,1
Austria	1961	1 349	2,5	1 453	2,7	215	0,4	122	0,2	104	0,2
	1967	2 006	4,2	2 124	4,4	212	0,4	144	0,3	87	0,2
	1968	1 815	4,1	1 899	4,3	184	0,4	135	0,3	80	0,2
Szwajcaria	1961	231	0,4	341	0,6	15	0,0	8	0,0	3	0,0
	1967	378	0,8	266	0,6	31	0,1	11	0,0	7	0,0
	1968	378	0,9	262	0,6	20	0,0	21	0,0	10	0,0
Hiszpania	1961	91	0,2	358	0,7	163	0,3	154	0,3	141	0,3
	1967	481	1,0	458	0,9	1 382	2,9	1 232	2,6	1 203	2,5
	1968	334	0,8	384	0,9	760	1,7	642	1,4	605	1,4
Państwa amerykańskie	1961	165	0,3	6 540	12,3	636	1,2	864	1,6		—
	1967	389	0,8	4 180	8,7	1 215	2,5	1 506	3,1		—
	1968	444	1,0	3 787	8,5	1 071	2,4	1 390	3,1		—

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
w tym											
Kanada	1961	13	0,0	262	0,5	65	0,1	71	0,1	57	0,1
	1967	38	0,1	166	0,3	51	0,1	57	0,1	39	0,1
	1968	32	0,1	196	0,4	55	0,1	60	0,1	41	0,1
Stany Zjednoczone	1961	111	0,2	6 134	11,6	552	1,0	772	1,5	538	1,0
	1967	221	0,5	3 798	7,9	1 121	2,3	1 406	2,9	1 095	2,3
	1968	253	0,6	3 411	7,7	985	2,2	1 306	2,9	964	2,2
Państwo afrykańskie, azjatyckie i australijskie	1961	59	0,1	766	1,4	46	0,1	59	0,1	.	—
	1967	231	0,5	1 438	3,0	168	0,3	203	0,4	.	—
	1968	281	0,6	1 241	2,8	239	0,5	249	0,6	.	—
Bezpaństwowi	1961	387	0,7	891	1,7	132	0,2	131	0,2	86	0,2
	1967	621	1,3	508	1,1	79	0,2	107	0,2	40	0,1
	1968	562	1,3	496	1,1	97	0,2	103	0,2	47	0,1
Niezmany kraj zagraniczny i wypadki nie wyjaśnione	1961	60	0,1	252	0,5	42	0,1	55	0,1	.	—
	1967	177	0,4	200	0,4	56	0,1	61	0,1	.	—
	1968	201	0,5	238	0,5	53	0,1	55	0,1	.	—
Ogółem	1961	510 653	963,7	523 487	987,9	19 248	36,3	6 414	12,1	.	—
	1967	458 474	949,0	465 644	963,9	24 627	51,0	17 457	36,1	.	—
	1968	423 290	953,0	429 109	966,1	20 860	47,0	15 041	33,9	.	—

Związki małżeńskie według obywatelstwa nowożeńców

Kraj	Obywatelstwo męża											
	Niemiec					cudzoziemiec ¹						
	obywatelstwo żony					Niemka						
	Niemka		cudzoziemka ¹		Niemka		cudzoziemka ¹		liczba		liczba	
liczba	%/100 ²	liczba	%/100 ²	liczba	%/100 ²	liczba	%/100 ²	liczba	%/100 ²	liczba	%/100 ²	
b) NRF według krajów i Berlin Zachodni w 1958 r.												
Związki małżeńskie ogółem	19 853	979,6	93	4,7	290	14,6	22	1,1	17 445	968,2	128	7,3
Szlezwik-Holsztyn	16 891	983,5	206	3,7	665	11,8	60	1,1	14 284	971,7	1 147	8,1
Hamburg	5 804	971,7	1 147	8,1	2 599	18,3	274	1,9	42 069	942,2	214	5,1
Saksonia Dolna	6 049	942,2	214	5,1	2 048	48,7	168	4,0	30 810	927,0	118	3,8
Bremna	142 284	927,0	118	3,8	1 917	62,2	214	6,9	82 595	948,4	490	7,3
Nadrenia Północna-Westfalia	42 069	948,4	490	7,3	2 681	40,0	292	4,3	9 088	951,9	479	5,8
Nadrenia Palatynat	63 740	951,9	479	5,8	3 228	39,1	265	3,2	473 804	960,8	95	10,5
Badenia-Wirtembergia	78 623	960,8	95	10,5	247	27,2	14	1,5	20 306	960,7	2 989	6,3
Bawaria	8 732	960,7	2 989	6,3	14 263	30,1	1 370	2,9	c) NRF według krajów i Berlin Zachodni w 1968 r.			
NRF razem	455 173	958,7	121	6,0	688	33,9	28	1,4	19 845	969,1	286	14,4
Berlin Zachodni	19 468	969,1	286	14,4	288	14,5	40	2,0	15 841	932,2	359	22,7
Szlezwik-Holsztyn	14 767	932,2	359	22,7	553	34,9	162	10,2	52 444	961,8	666	12,7
Hamburg	50 440	961,8	666	12,7	997	19,0	341	6,5	6 014	956,3	105	17,5
Saksonia Dolna	5 691	956,3	105	17,5	194	32,3	24	4,0	117 589	935,2	2 695	22,9
Bremna	109 974	935,2	2 695	22,9	3 540	30,1	1 380	11,7	39 658	916,1	820	20,7
Nadrenia Północna-Westfalia	36 331	916,1	820	20,7	1 790	45,1	717	18,1	25 695	919,4	420	16,3
Hesja	23 625	919,4	420	16,3	1 150	44,8	500	19,5	62 525	903,9	1 694	27,1
Nadrenia-Palatynat	56 519	903,9	1 694	27,1	2 757	44,1	1 555	24,9	77 928	931,3	1 680	21,6
Badenia-Wirtembergia	72 571	931,3	1 680	21,6	2 895	37,1	782	10,0	7 573	940,3	163	21,5
Bawaria	7 121	940,3	163	21,5	249	32,9	40	5,3	425 112	932,2	8 888	20,9
Saara	396 270	932,2	8 888	20,9	14 417	33,9	5 541	13,0	19 038	930,7	414	21,7
NRF razem	17 718	930,7	414	21,7	708	37,2	198	10,4				
Berlin Zachodni												

¹ Łącznie z bezpaństwowymi i przypadkami nie wyjaśnionymi. ² % - udziały w ogólnej liczbie małżeństw danego roku; w części b) i c) tabeli - w ogólnej liczbie małżeństw danego kraju. ³ Łącznie z azjatyckimi częściami Turcji i Związku Radzieckiego. Źródło: Bevölkerung und Kultur. Reihe 2. Natürliche Bevölkerungsbewegung, 1959 s. 69, 1968 s. 53.

Tabela 19

Współczynniki homogamii związków małżeńskich według obywatelstwa*

Kraj	1958	1960	1962	1964	1966	1968
Szlezwik-Holsztyn	98,0	98,2	98,2	97,6	96,9	96,9
Hamburg	96,8	96,1	95,3	94,0	93,2	93,2
Saksonia Dolna	96,3	98,2	97,9	97,1	96,0	96,2
Brema	95,9	95,7	95,6	94,3	94,1	94,6
Nadrenia Północna- -Westfalia	97,2	96,7	95,8	94,7	92,7	93,5
Hesja	94,2	95,0	93,6	92,2	91,5	91,6
Nadrenia-Palatynat	92,7	93,6	93,1	92,1	92,1	91,9
Badenia-Wirtembergia	94,8	94,5	92,5	91,0	89,2	90,4
Bawaria	95,2	95,2	93,9	92,9	92,7	93,1
Saara	96,1	96,1	95,8	94,6	94,1	94,0
NRF razem	96,1	96,0	95,0	93,9	92,7	93,2
Berlin Zachodni	95,9	95,5	96,0	94,3	93,4	93,1

* Udział związków małżeńskich osób o obywatelstwie niemieckim w ogólnej liczbie małżeństw.
Źródło: Bevölkerung und Kultur, Reihe 2. Natürliche Bevölkerungsbewegung 1958 - 1968.

bergia, Nadrenia Północna-Westfalia, Hesja i Nadrenia-Palatynat. Są to kraje o stosunkowo dużej liczbie cudzoziemców przypadających na 1 mieszkańca.

Badając współczynniki homogamii za okres lat 1958 - 1968 rozumiane jako udział związków małżeńskich zawartych między obywatelami niemieckimi w ogólnej liczbie małżeństw, stwierdzamy ich spadek we wszystkich krajach związkowych. Spadek ten nie jest jednak systematyczny (tabela 19). Zjawisko wzrostu liczby małżeństw mieszanych związane jest ze stałym dużym wzrostem liczby zagranicznej siły roboczej.

Zaobserwowane osobliwości doboru oraz tendencje w ujęciu czasowo-przestrzennym pozwalają wysunąć wnioski o treści współzależnościowej. Mimo że współzależności te będą oznaczały współwystępowanie, potraktujemy je jako jedynie wstępne hipotezy wpływów czynników na doборы partnerów.

Wiek ludności, proces jej starzenia się, tendencja ku równowadze płci, a nawet przewadze liczebnej mężczyzn w wieku matrymonialnym pozostają w dodatnim związku ze spadkiem wieku nowożeńców będących kawalerami albo pannami. Przypuszczalnie rosnąca przewaga liczebna mężczyzn zdolnych do zawarcia związku małżeńskiego pociąga za sobą to, że sięgają oni po coraz to młodsze partnerki. Z drugiej strony wydłużanie się życia ludzkiego i przedłużanie pierwszego małżeństwa powodują wzrost wieku wdowców i wdów stających po raz wtóry na ślubnym kobiercu.

Zdecydowana przewaga jednego wyznania powoduje wyższą homogeniczność wyznaniową partnerów do małżeństwa. Na odwrót, większa

równowaga głównych wyznań i ich wielość obniżają stopień tej homogeniczności.

Podobnie zwiększający się udział obcych etnicznie osób w strukturze narodowościowej obniża homogeniczność partnerów według narodowości lub obywatelstwa, podczas gdy jednorodności etnicznej towarzyszą bardzo liczne małżeństwa homogeniczne.

Wielkie skupiska ludzkie powstają tam, gdzie wytwarza się największy dochód na głowę i na jednostkę powierzchni oraz tam, gdzie wysokie są przeciętne dochody osobiste. W ślad za tym, rosnącej gęstości zaludnienia oraz relatywnemu dochodowi wytwarzanemu i dzielonemu towarzyszy słabszy od przeciętnego spadek wieku nowożeńców, jak również niska homogeniczność partnerów według stanu cywilnego, wyznania i narodowości lub obywatelstwa.

Tę samą hipotezę można postawić, badając wpływ wykształcenia, stanowiska w zawodzie i dochodu mężczyzny na wiek w chwili zamążpójścia jego partnerki. Zstępując po drabinie wykształcenia, stanowisk w zawodzie i dochodu mężczyzny zauważyć można także spadek wieku jego partnerki w chwili zamążpójścia.

SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS AND SELECTION OF PARTNERS TO MARRIAGE IN THE GERMAN FEDERAL REPUBLIC AND WESTERN BERLIN

Summary

The aim of the paper is to present the selection of partners to marriage, the spatial differentiation and the changing trends in the selection, as well as to characterize the influence of hypothetical factors upon the selection.

Hypothetical demographic and socio-economic factors such as density of population, population structure according to various characteristics, amount of national income and housing resources are characterized in the first part. Special attention is given to a differentiation of those factors in each federal state and to their dynamic changes in time.

In the second part selection of partners to marriage is presented according to the criteria of age, previous civil state, socio-occupational characteristics, religion and nationality. The author endeavours to catch the similarities and differences in the federal states of GFR and to link them with the already mentioned demographic and socio-economic factors in those states.

The smallest drop in the age of the bride and bridegroom and the smallest homogeneity of selection are noticed in the most densely populated states, where the social, production per head and per surface unit is the highest.